

МИТРОФАНОВ Олексій Анатолійович,
аспірант ОРІДУ НАДУ

**РОЛЬ ТА МІСЦЕ МІЖСЕКТОРНОГО ПАРТНЕРСТВА
В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Розглядається теоретико-методологічний аспект феномену міжсекторного партнерства в забезпеченні соціальних прав людини. Розкриваються сутнісні ознаки понять прав людини та соціальних прав людини та їх забезпечення державою.

Ключові слова: міжсекторне партнерство, права людини, соціальні права людини.

Mytrofanov O. A. The role and place of inter-sector partnership in ensuring social rights of human: theoretical and methodological aspect

In the article the author investigated theoretical and methodological aspects of the inter-sector partnership phenomenon while ensuring social human rights. Also, there were revealed essential features such concepts as human rights, social rights and their guarantees from the state (government) side.

Key words: inter-sector partnership, human rights, social human rights.

Постановка проблеми. Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Відповідно до Конституції України, держава бере на себе зобов'язання щодо створення умов з реалізації прав громадян на працю, гарантії рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізації програми професійно-технічного навчання, підготовки й перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб, а також забезпечення безпечних і здорових умов праці та своєчасну і повну заробітну

плату, не нижчу від визначеної законом (прожитковий мінімум) [3]. На сьогоднішній день Україна перебуває в умовах економічної, соціальної і політичної нестабільності, що, у свою чергу, породжує проблему дедальшого порушення прав людини і забезпечення соціальних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що дослідження реалізації прав людини і громадянина є предметом наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: А. Колодій, В. Копейчикова, А. Крижанівського, В. Погорілка, Ж. Пустовіт, П. Рабіновича, О. Скакун, О. Скрипнюка, В. Трощинського, В. Скуратівського та ін. Проблемами розвитку соціальної сфери на рівні держави займалися такі науковці, як З. Балабаєва, Н. Волгін, Г. Осадча, В. Ковальов, П. Павленок та ін. Загальні питання соціального спрямування державної соціальної політики в Україні вивчали Е. Гансова, В. Гилко, О. Іванова, Л. Кормич, А. Крупник, В. Скуратівський, О. Палій, Н. Піроженко, Е. Лібанова, Г. Черкашин та ін.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічного аспекту таких фундаментальних понять, як права людини та соціальні права людини з метою з'ясування ролі та місця міжсекторного партнерства в їх забезпеченні.

Виклад основного матеріалу. Права людини є основою формування і функціонування ряду певних інституцій громадянського суспільства. Приміром, право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські об'єднання дозволяє людині реалізовувати свої інтереси, які збігаються з інтересами інших, за посередництвом такої інституції громадянського суспільства, як громадські об'єднання. Як зазначають А. Крижанівський та О. Крезе, якщо діяльність і функціонування інститутів громадянського суспільства може відбуватися поза межами безпосереднього правового регулювання, то процес їх утворення здійснюється лише у правовому середовищі [4, с. 25].

Основний Закон України від народження гарантує права людини та вже будучи носієм цих прав людина самостійно приймає рішення щодо їх реалізації. Сьогодні ми бачимо, що в цій сфері існує низка проблем. Тому, з метою їх дослідження, вважаємо за доцільне з'ясувати сутність та зміст самого поняття «права людини». В юридичній науці існує декілька визначень прав людини.

Права людини – загальнолюдська універсальна цінність, поняття складне і багатогранне. Йому важко дати одне єдине визначення й однозначне тлумачення.

Безліч прийнятих міжнародних угод і конвенцій з прав людини спрямовані на встановлення та гарантування прав і свобод людини [13, с. 147].

Потрібно врахувати, що права людини – явище соціально-історичне. Зважаючи на сучасне звучання і зміст уявлень про права людини, варто мати на увазі і аспект історичної спадкоємності цих прав. Історія формування і еволюція уявлень про права людини нерозривно пов'язані з історією виникнення й розвитку теоретичних знань про державу, право, політику, законодавство [12, с. 6]. Так, з точки зору політології права людини розглядаються як невідчужувані свободи і права особи, які індивід отримує під час свого народження, основне поняття природного і взагалі будь-якого права в цілому. Теорія держави і права розглядає права людини як складне багатоаспектне явище, пов'язане з генезою правових норм, які формують ці права.

Отже, поняття «права людини» складне й багатогранне, це – категорія не лише юридична, а й філософська, політична, моральна. Тому для кращого розуміння сутності цього поняття слід звернути увагу на такі його аспекти:

1) права з'являються в людини від моменту народження як невід'ємні умови фізичного і соціального існування та розвитку і водночас як засіб і мета життя незалежно від того, усвідомлюються вони людиною чи ні;

2) за змістом права людини – це такі її соціальні можливості, які пов'язані з конкретно-історичними умовами; об'єктивно обумовлені досягнутим економічним і культурним рівнем життя суспільства, вони виявляють сукупність потреб, задоволення яких сприяє забезпеченню людині певного стандарту життя, характерного для конкретного суспільства. Тому законодавець не може штучно змінювати обсягу прав і свобод: непомірне розширення меж реальних можливостей людини призведе до фіктивного характеру прав людини і, навпаки, свавільне обмеження прав призводить до дезінтеграції функцій соціальної системи;

3) права людини – це категорія можливої поведінки людини; їх реалізація залежить від бажання конкретної людини, а держава не може і не повинна примушувати до використання прав. Водночас нормальне функціонування сучасного демократичного суспільства неможливе без використання його членами своїх прав і свобод. Ось чому держава не може обмежуватись юридичною фіксацією прав людини, вона повинна їх забезпечити (гарантувати) не тільки правовими, а й економічними, політичними та культурними засобами;

4) права людини мають універсальний характер, неподільні, взаємопов'язані та взаємообумовлені, вони є надбанням кожної людини. Британська енциклопедія визначає їх таким чином: «Права належать індивідові, оскільки він є людиною. Вони співвідносяться з широким континуумом цінностей, що універсальні за своїм характером і в деяких значеннях однаково притаманні всім людським істотам» (цит. за [6]).

Враховуючи, що Україна є соціальною державою, у контексті нашого дослідження необхідно визначити види соціальних прав, які закріплює Основний Закон:

1) право на працю (ст. 43). Кожен має право заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає чи на яку вільно погоджується;

2) право на страйк (ст. 44). Це право мають тільки працівники лише для захисту своїх економічних і соціальних інтересів;

3) право на відпочинок (ст. 45). Таке право має кожен працівник;

4) право на соціальний захист (ст. 46). Громадяни України мають право на соціальний захист у разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності; утрати годувальника; безробіття з незалежних від них обставин; у старості; у деяких інших випадках, передбачених законом;

5) право на житло (ст. 47). Держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме можливість побудувати житло, придбати його у власність, узяти в оренду;

6) право на достатній життєвий рівень (ст. 48). Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло;

7) право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування (ст. 49). Держава бере на себе обов'язок фінансувати відповідні соціально-економічні, медико-санітарні й оздоровчо-профілактичні програми. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [3].

Ж. М. Пустовіт класифікує соціальні права залежно від об'єкта, стосовно якого виникають ці права, виокремлюючи такі об'єкти класифікації: праця, відпочинок, страйк, житло, достатній життєвий рівень, охорона здоров'я, соціальний захист тощо. Відповідно, до соціальних прав належать право на працю,

на відпочинок, на страйк, на житло, право на достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, соціальний захист тощо [7, с. 8].

Французький правознавець Н. Дельпере пояснює, що соціальні права встановлюються з метою забезпечення кожному безпечного існування. Реалізація прав має забезпечувати кожному таке існування, яке характеризується можливістю самовираження і виключає проблему усунення з суспільного життя. Вони спрямовані на забезпечення свобод, рівності та гідності людської особистості, якими б не були економічні та соціальні умови, вік і стан здоров'я громадянина [2, с. 35].

П. Рабінович визначає соціальні права як можливості людини реалізовувати свої здібності, здобувати засоби існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ, та відносить до них права власності на засоби виробництва, здобуття професії; вибір та здійснення трудової або іншої діяльності; сприятливі умови та справедливу оплату праці; відпочинок та дозвілля [9, с. 12].

Таким чином, соціальні права та свободи людини і громадянина – це міра можливої поведінки або діяльності людини в соціальній сфері що передбачає задоволення законних інтересів і потреб у сфері трудової діяльності, соціального захисту та охорони здоров'я [11].

Класифікація, надана Н. Путило, є більш розгорнутою. Вона поділяє соціальні права на три групи. Перша група складається із прав, спрямованих на забезпечення засобів існування і встановлення контролю держави за відносинами працівника і роботодавця в процесі праці. До таких прав належать: права, спрямовані на захист від безробіття; права, що гарантують відповідність доходів необхідним витратам, права в охороні праці тощо. До другої групи прав належать права, реалізація яких гарантує гідний рівень життя людини. Такими правами є: право на досягнення найкращого стану здоров'я; право на безоплатну початкову та середню освіту; право на участь у соціальному страхуванні; право на доступний життєвий мінімум (їжа, одяг, житло тощо); право на обслуговування (у тому числі й соціальне). Третя група складається з прав соціального забезпечення [8, с. 8].

Враховуючи на сьогодні нестабільне економічне політичне та соціальне положення країни, можна зробити висновок, що держава не спроможна якісно забезпечувати соціальні права людини. Прикладом цього є неспроможність

Міністерства охорони здоров'я України забезпечити вакцинами українських громадян для вакцинації. Люди повинні звертатися до міжнародних та громадських організацій за допомогою в придбанні вакцини. Іншим прикладом може послужити ситуація з переселенцями із зони антитерористичної операції, якими наразі опікуються благодійні фонди та громадські організації, забезпечуючи їх житлом, одягом та продуктами харчування. Ще один яскравий приклад – це ситуація з бійцями із зони антитерористичної операції, проблеми яких вирішують громадські організації, надаючи їм психологічну допомогу для адаптування в мирному житті.

Наразі в Україні нагромаджено значний досвід, що є яскравим свідченням масштабності спільної роботи громадськості. Так, у грудні 2012 р. Український клуб аграрного бізнесу ініціював підписання резолюції круглого столу «Прозорість тендерних закупівель», яку, зокрема, було підписано і представником Міністра охорони здоров'я України, щодо необхідності залучення до роботи всіх комісій, до компетенції яких належать питання планування та здійснення процедур закупівлі ліків, та необхідності оголошення щодо проведення процедур до 28 лютого і зокрема поставок ліків у регіони. Як наслідок, пацієнти у 2013 р. були офіційно залучені до роботи в п'яти номенклатурних комісіях з розробки вихідних даних. Цього ж року, на відміну від минулих років, державні закупівлі антиретровірусних, протитуберкульозних та онкологічних препаратів відбулися на три місяці раніше [1].

Як пише Н. Григор'єва, яка досліджує нові тенденції розвитку соціальних держав, важлива умова успішного розвитку соціальної політики – активізація громадянського суспільства у вирішенні соціальних проблем, що пов'язана з просуванням ідеї соціально-активного суспільства, особливо у сфері ринку праці та галузі соціальної політики [5].

Отже, поліпшення життя територіальної громади неможливе без її участі у цьому процесі. Узгодження інтересів і об'єднання зусиль усіх сторін у цій сфері здійснюється шляхом регулювання, яке з'являється в результаті складного консенсусу держави, бізнесу і суспільства, необхідного для забезпечення підвищення якості життя громадян.

У розвинутих країнах одним із дієвих способів забезпечення суспільного розвитку стає міжсекторне партнерство через те, що не тільки активізує безпосередніх учасників, а й сприяє суб'єктивізації місцевого співтовариства в

цілому.

За визначенням В. Якимця, міжсекторне соціальне партнерство – це конструктивна взаємодія організацій із двох або трьох секторів (держава, бізнес, громадський сектор) під час вирішення соціальних проблем, що забезпечує синергетичний ефект від додавання різних ресурсів та вигідна для кожної зі сторін і населенню [14].

Модель міжсекторної взаємодії складається із трьох секторів: перший сектор – державна влада, органи місцевого самоврядування, державні підприємства; другий – бізнесові структури, комерційні організації; третій – територіальні громади, недержавні організації, інститути громадського суспільства. Взаємодія трьох секторів на муніципальному рівні являє собою взаємовигідне, конструктивне та систематичне співробітництво органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадських структур, спрямоване на підвищення якості життя місцевого співтовариства на основі синергетичного ефекту від об'єднання ресурсів різних акторів та активізації раніше прихованих ресурсів місцевого співтовариства.

Простір міжсекторного партнерства (двосекторний або трисекторний) характеризується набором функціонально значущих полів, у багатовимірній варіації яких формується, інституціоналізується і реалізується той або інший варіант міжсекторного партнерства:

1. Нормативне і правове поле охоплює всю сукупність законів, інших нормативно-правових документів, що створюють або на основі яких виникає легітимне міжсекторне партнерство.

2. Ресурсне поле охоплює всю сукупність матеріальних і нематеріальних можливостей учасників міжсекторного партнерства, зокрема майно, що перебуває у власності організацій або передане їм в управління, трудові ресурси, фінансові ресурси, технології і ноу-хау тощо, а також систему заходів, прийнятих у межах кожного сектору щодо нормування, обліку і використання ресурсів, і, звичайно, можливості використання ресурсів в умовах партнерства.

3. Фінансово-економічне поле – це особлива частина простору міжсекторного партнерства, оскільки включає не тільки кошти і майно організацій учасників, але й способи їх обліку, переміщення, витрачання, а також різні фіскальні і фінансові інструменти, які застосовуються під час реалізації

партнерства.

4. Поле процедур, організаційних структур і механізмів являє собою важливе з практичного погляду поле, що містить опис процедур і механізмів міжсекторного партнерства, а також різних організаційних структур.

5. Інформаційне поле – це система збору, обробки, подання інформації, необхідної для реалізації міжсекторного партнерства, а також властивості, якою така інформація і доступ до неї мають відповідати (прозорість, зрозумілість тощо) [14].

Отже, гарним прикладом поєднанням ресурсів є досвід компанії «Данон»: проект «Об'єднання, підтримка і розвиток дрібних сільгоспвиробників України». «Данон» залучив до співпраці приватне партнерство, недержавний і державний сектори заради вирішення соціально-економічної проблеми. Це один із прикладів того, як спільні дії компанії в межах соціальної відповідальності та недержавної організації задля розвитку сільського господарства в Україні приводять до нових інвестицій, розвитку громади і країни в цілому. Це проект компанії з об'єднання, підтримки й розвитку дрібних сільськогосподарських виробників України. Цей проект компанія «Данон» в Україні здійснює у співпраці з Міжнародною благодійною фундацією «Хайфер Проджект Інтернешнл» і за підтримки державних обласних адміністрацій. «Данон» в Україні – це 8 регіональних представництв і завод, розташований у Херсоні. Статистика свідчить, що сьогодні приватні господарства виробляють понад 80 % молока в Україні. За цим показником стоять люди, цілі сім'ї, дохід яких в Україні один із найнижчих – 1 300 грн на місяць, що становить лише 67 % від середнього заробітку українця. Ці сім'ї живуть завдяки виробництву чогось, при цьому 70 % їх доходу витрачається на продукти харчування. І саме зараз компанія може допомогти поліпшити умови життя таких людей і одночасно підвищити якість виробленої сільськогосподарської продукції, а саме – молока.

Проект «Молочні кооперативи» трансформує окремих виробників молока в більш професійні кооперативи, з великими можливостями для досягнення успіху на ринку. Його мета – об'єднати понад 1 000 сімей приватних сільгоспвиробників шляхом створення кооперативів, що діють на території п'яти областей і найближче розташовані до заводу компанії «Данон Дніпро»). Проект передбачає створення 20 обслуговуючих кооперативів, кожен з яких об'єднує більше ніж 50 сімей.

Обслуговуючі кооперативи як неприбуткові громадські організації представляють інтереси своїх членів. Кожен кооператив отримує інституційну підтримку і необхідну техніку від компанії, включаючи великогабаритні ванни-охолоджувачі для молока, аналізатори якості молока, обладнання для організації пунктів штучного запліднення великої рогатої худоби, насіння для окультурення пасовищ. Також у межах проекту 250 сімей отримують сучасні доїльні апарати, які дозволять не тільки скоротити час і полегшити процес доїння, а й істотно підвищити якість молока. Ще 1 000 сімей відвідають тренінги з раціонального догляду за тваринами, органічного землеробства та основ бізнес-планування.

Загальне фінансування дворічного проекту становить 1 млн євро. Важливо, що вперше компанія «Данон» реалізує подібний проект в Україні, який пізніше може бути реалізований в інших країнах, де працює компанія. Цей проект покликаний стимулювати індивідуальні сільські господарства, об'єднані в кооперативи, виробляти і постачати для компанії молочну сировину високої якості. У результаті створено 20 кооперативів у 2010 р.; сільські жителі отримують кошти на юридичну консультацію, бізнес-тренінги та центри зі збору молока; суттєво поліпшилась якість і кількість молока; у довгостроковій перспективі – поліпшення поголів'я худоби. Проект створений не для того, щоб пов'язати приватних виробників із компанією, а для того, щоб побудувати новий вид взаємовідносин.

Як видно з наведених прикладів, партнерство між громадськими організаціями і бізнесом не тільки створює новий вид відносин задля розвитку країни, а й є одним із методів для компанії щодо управління їх впливом і виправдання надій, покладених на них урядами і громадами. Таке партнерство також допомагає знайти шляхи збільшення потенціалу і громадських організацій – партнерів проектів та поліпшення їх впливу на одержувачів допомоги [10].

Висновки:

1. Міжсекторне партнерство є формою й механізмом залучення громадськості та інших недержавних суб'єктів до управління розвитком своїх територій. З цього погляду міжсекторне партнерство є унікальним засобом виявлення потреб та інтересів територіальної громади щодо забезпечення соціальних прав їх репрезентації в органах місцевого самоврядування, відпрацювання моделей рішень, що пропонуються для вирішення проблем і суперечностей, що виникають у процесі задоволення потреб й інтересів, про які

йдеться.

2. Розвиток міжсекторного партнерства має супроводжуватися органами місцевого самоврядування, бізнес-структурами та неурядовими організаціями, посиленням ролі органів місцевого самоврядування як надавачів соціальних послуг, перенесенням акценту влади з авторитарних методів управління на демократичні, тобто на узгодження соціальних прав різних груп територіальної громади.

3. Реальна участь другого та третього секторів у провадженні місцевого самоврядування є відносно новим політичним процесом для сучасного українського суспільства. Однією з форм щодо підвищення ефективності самоврядування та прискорення розвитку форм місцевої демократії є навчання. Розробка та впровадження різноманітних за формою та тематикою навчальних програм (семінари, тренінги тощо) для місцевих посадовців, активістів громадськості, на нашу думку, сприятиме узгодженню інтересів влади та громади, відпрацюванню нових напрямів місцевого розвитку, більш ефективному залученню громади до управління місцевим розвитком.

Список використаних джерел

1. **Державні** закупівлі ліків: пацієнтський контроль (інструкція для сміливців) // Міжнародний фонд «Відродження». – 2013. – Режим доступу : www.ucab.org.ua/sites/default/files/files/brochure_tenders.pdf.

2. **Дельпере Н.** Защита прав и свобод граждан преклонного возраста / Николь Дельпере ; пер. с фр. Л. М. Энтина. – М. : Деловая кн., 1993. – 277 с.

3. **Конституція** України // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. **Крижанівський А. Ф.** Громадянське суспільство і механізм дії права: проблеми співвідношення і взаємодії / А. Ф. Крижанівський, О. О. Крезе // Акт. пробл. держави і права : зб. наук. пр. – О. : Юрид. літ., 2003. – Вип. 21. – С. 22 – 27.

5. **Нові** тенденції соціальної політики у сучасному світі // Навчальні матеріали онлайн. – Режим доступу : social-science.com.ua/article/115.

6. **Права** свободи та відповідальність // Навч. матеріали. – Режим доступу : www.politolog-rdgu.com/docs/tema7.doc.

7. **Пустовіт Ж. М.** Основні соціальні права та свободи людини і громадянина

в Україні : афтореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Пустовіт Ж. М. – К., 2001. – 16 с.

8. **Путило Н. В.** Основы правового регулирования социальных прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Путило Н. В. – М., 1999. – 192 с.

9. **Рабінович П. М.** Основы загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Х. : Консум, 2002. – 160 с.

10. **Саприкіна М.** Міжсекторне партнерство: ефективність vs практика / Саприкіна Марина, Каба Дмитро // Громадське суспільство. – 2011. – № 1(15). – Режим доступу : www.ucipr.kiev.ua/publications/mizhsektorne-partnerstvo-efektivnist-vs-praktika.

11. **Соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні** // Укр. наук. журн. – Режим доступу : pidruchniki.com/15060913/pravo/sotsialni_prava_svobodi_lyudini_gromadyanina_ukrayini.

12. **Тихомиров Ю. А.** Действие закона / Ю. А. Тихомиров. – М. : Известия, 1992. – 163 с.

13. **Ткач А. Н.** Проблемы теории государства и права / А. Н. Ткач. – М. : Инфра-М, 2002. – 245 с.

14. **Якимец В. Н.** Межсекторное социальное партнерство: основы, теория, принципы, механизмы / В. Н. Якимец. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 384 с.

List of references

1. **Derzhavni** zakupivli likiv: patsiientskyi kontrol (instruktsiia dlia smilyvtiv) // Mizhnarodnyi fond «Vidrozhennia». – 2013. – Rezhy m dostupu : www.ucab.org.ua/sites/default/files/files/brochure_tenders.pdf.

2. **Delpere N.** Zashchita prav i svobod grazhdan preklonnogo vozrasta / Nikol Delpere ; per. s fr. L. M. Entina. – М. : Delovaya kn., 1993. – 277 s.

3. **Konstytutsiia** Ukrainy // Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141.

4. **Kryzhanivskyi A. F.** Hromadianske suspilstvo i mekhanizm dii prava: problemy spivvidnoshennia i vzaiemodii / A. F. Kryzhanivskyi, O. O. Kreze // Akt. probl. derzhavy i prava : zb. nauk. pr. – О. : Yuryd. lit., 2003. – Vyp. 21. – S. 22 – 27.

5. **Novi** tendentsii sotsialnoi polityky u suchasnomu sviti // Navchalni materialy onlain. – Rezhym dostupu : social-science.com.ua/article/115.
6. **Prava** svobody ta vidpovidalnist // Navch. materialy. – Rezhym dostupu : www.politolog-rdgu.com/docs/tema7.doc.
7. **Pustovit Zh. M.** Osnovni sotsialni prava ta svobody liudyny i hromadianyna v Ukraini : aftoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Pustovit Zh. M. – K., 2001. – 16 s.
8. **Putilo N. V.** Osnovy pravovogo regulirovaniya sotsialnyih prav : dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.01 / Putilo N. V. – 1999. – 192 s.
9. **Rabinovych P. M.** Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy : navch. posib. / P. M. Rabinovych. – Kh. : Konsum, 2002. – 160 s.
10. **Saprykina M.** Mizhsektorne partnerstvo: efektyvnist vs praktyka / Saprykina Maryna, Kaba Dmytro // Hromadske suspilstvo. 2011. – № 1(15). – Rezhym dostupu : www.ucipr.kiev.ua/publications/mizhsektorne-partnerstvo-efektivnist-vs-praktika.
11. **Sotsialni** prava i svobody liudyny i hromadianyna v Ukraini // Ukr. nauk. Zhurn. – Rezhym dostupu : pidruchniki.com/15060913/pravo/sotsialni_prava_svobodi_lyudini_gromadyanina_ukrayini.
12. **Tihomirov Yu. A.** Deystvie zakona / Yu. A. Tihomirov. – M. : Infra-M, 2002. – 245 c.
13. **Tkach A. N.** Problemy teorii gosudarstva i prava / A. N. Tkach. – M. : Infra-M, 2002. – 245 c.
14. **Yakimets V. N.** Mezhshektornoe sotsialnoe partnerstvo: osnovyi, teoriya, printsipy, mehanizmy / V. N. Yakimets. – M. : Editorial URSS, 2004. – 384 s.